

CARACTERISTICI ALE DEFAVORIZĂRII LA VÂRSTA A III-A Anchetă la nivelul Capitalei

GHEORGHE BARBU
ADINA MIHĂILESCU
CORNELIU PRISĂCARU

Cunoașterea condițiilor de trai, a calității vieții populației de peste 60 de ani din România a fost o preocupare a Institutului de Cercetare a Calității Vieții încă de la înființarea sa, atât prin cercetări referitoare la întreaga populație, cât și prin studii consacrate acestui segment. Ținând seama de evoluția unor procese și fenomene din economia națională cu implicații negative asupra vieții mării majorități a oamenilor și mai ales a unor categorii, între care se înscriu și persoanele care au depășit perioada vieții active, ICCV a considerat necesar să reia tema și să radiografieze condițiile de viață ale persoanelor aparținând acestei categorii de populație.

Ancheta sociologică a fost realizată în 1998 în capitală, centrul urban care concentrează un număr însemnat de populație și de persoane de vârstă înaintată. Pentru a avea o imagine cât mai completă asupra situației persoanelor vârstnice, colectivul de autori a considerat necesar să efectueze două anchete¹: una în rândul **persoanelor** internate în cămine de bătrâni și în cămine-spital și alta în rândul **famiilor** de pensionari neincluse în instituțiile menționate (mai puțin pensionarii militari)². Nu s-a realizat nici un fel de sondaj printre bătrânii cerșetori pe considerentul că dețin o pondere mică în totalul vârstnicilor și mai ales reprezintă cazuri aparte care presupun o analiză separată. Desfășurându-se în luna octombrie a anului precedent, ancheta referitoare la familiile de pensionari din afara instituțiilor de ocrotire n-a putut surprinde majorarea de venituri survenită începând din decembrie același an ca efect al măsurii de recorelare a pensiilor, măsură care a vizat **o parte** din pensionari, și anume, pe cei cu pensie de asigurări sociale pentru limită de vârstă și cu vechime integrală, pensionați până la 1 august 1996. Oricum, această recorelare n-a schimbat fundamental situația mării mase de pensionari, ci numai a redus dificultățile în care se zbat cei ce au beneficiat de mărirea pensiei.

---

¹ Aceste anchete au fost realizate de studenți de la Facultatea de Sociologie, Psihologie și Pedagogie și de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității București.

² Numărul familiilor (constituite din una sau două persoane) neinstituționalizate cuprinse în anchetă a fost de 236, structurate în funcție de categoria de pensie primită.

CARACTERISTICI ALE VIEȚII POPULAȚIEI VÂRSTNICE DIN BUCUREȘTI

Definirea condițiilor de viață ale oricărui segment de populație poate fi realizată prin cunoașterea unui număr important de parametri; unii se referă la suportul economic al existenței (avere și venituri), iar alții, la condițiile zilnice de trai (consum alimentar și nealimentar, spațiu locativ și dotări gospodărești), la starea de sănătate, la modul de folosire a timpului liber, la starea generală de spirit etc. În cadrul acestor parametri rolul hotărâtor îl deține suportul economic.

Limitele suportului economic

Ceea ce susține traiul oricărei familii, respectiv suportul economic, cuprinde în esență **veniturile și averea**, adică bunurile mobile și imobile aflate în posesiune și sumele de bani deținute, precum și cele depuse la **CEC** sau în **bănci**. Luarea în considerare a averii în aprecierea situației materiale se justifică prin aceea că, pe de o parte, multe dintre elementele componente constituie condiții de trai și, pe de altă parte, unele dintre acestea sunt surse de venituri.

Veniturile, în principal cele care se obțin **cu regularitate** în decursul anului, au un rol decisiv în procurarea bunurilor și serviciilor necesare satisfacerii nevoilor de consum **ale populației urbane**. În cazul populației vârstnice din București și, în general, din marile orașe, forma precumpănitoare de venituri, și în cele mai multe situații unica, este **pensia**. Acest fapt a rezultat din răspunsurile date de familiile cuprinse în ancheta sociologică efectuată în București, în octombrie 1998. În totalul familiilor intervievate, cele care au menționat și alte venituri au reprezentat numai 5%³.

Mărimea veniturilor

La nivelul lunii octombrie 1998, familiile cuprinse în anchetă, în funcție de mărimea veniturilor nominale medii pe persoană, se grupau astfel:

---

³ Este posibil ca procentul atât de redus al familiilor vârstnice care au, pe lângă pensie, și alte venituri să fie rezultatul nerealizării de venituri suplimentare în luna avută în vedere, sau rezultatul omiterii, cu sau fără intenție, menționării acestor venituri.

Tabelul nr.1

Structura familiilor vârstnice din București, după mărimea veniturilor medii lunare pe persoană, în octombrie 1998

Nr. crt.	Grupe de venituri lunare, pe persoană, în oct. 1998 - în lei -	Ponderea familiilor vârstnice din fiecare grupă de venituri (în %)		
		Total	din care:	
			cu o pers.	cu două pers.
1.	până la 250.000	8,5	4,7	15,0
2.	250.001 - 350.000	20,8	22,1	18,4
3.	350.001 - 450.000	28,8	32,9	21,8
4.	450.001 - 550.000	26,3	26,2	26,4
5.	550.001 - 650.000	9,3	8,1	11,5
6.	peste 650.000	6,3	6,0	6,9

Din datele de mai sus rezultă că, pe ansamblu, cu ponderea cea mai mare se înscriu familiile vârstnice ale căror venituri variază între 350.001 și 450.000 de lei; ceva mai accentuată este această grupă în cazul familiilor constituite dintr-o singură persoană. În cadrul familiilor formate din două persoane, grupa cu ponderea cea mai mare este cea la care veniturile medii lunare pe persoană variază între 450.001 și 550.000 de lei. La familiile de acest tip se observă însă că o pondere însemnată, de 15%, o dețin cele care au până la 250.000 de lei pe persoană. Explicația principală a procentului mai ridicat al familiilor vârstnice formate din două persoane aflate în această situație, o constituie prezența unei singure **pensii**. Privită sub acest aspect, situația cuplurilor bucureștene vârstnice din eșantionul avut în vedere, se prezintă astfel:

Tabelul nr.2

Numărul familiilor vârstnice constituite din două persoane, pe grupe de venituri medii pe persoană

Nr. crt.	Grupe de venituri lunare pe persoană, în oct. 1998 - lei -	Nr. familii formate din două pers. din eșantion	
		Total	din care: cu două pensii
1.	până la 250.000	13	0
2.	250.001 - 350.000	16	6
3.	350.001 - 450.000	19	19
4.	450.001 - 550.000	23	23
5.	550.001 - 650.000	10	10
6.	peste 650.000	6	6

Datele din tabelul de mai sus arată clar că, în familiile constituite din două persoane, nivelul veniturilor medii se află în strânsă dependență de absența sau prezența celei de a doua pensii; veniturile medii lunare pe o persoană de peste 350.000 lei sunt întâlnite, în totalitate, numai în cuplurile de pensionari cu două pensii.

În cazul familiilor de pensionari, mărimea veniturilor medii pe persoană se află, de asemenea, în relație directă cu tipul de pensie, cu gradul de pregătire școlară a beneficiarului de pensie și chiar cu perioada de pensionare. Dacă până la un venit mediu de până la 350.000 de lei pe persoană, o pondere mare (peste 50%) au pensiile pentru limită de vârstă fără vechime integrală în muncă, împreună cu cele cauzate de pierderea capacității de muncă și cu pensiile de urmaș, veniturile de la 350.000 de lei în sus și mai ales cele de peste 450.000 de lei pe persoană au ca suport principal pensia pentru limită de vârstă și vechime integrală în muncă.

Pregătirea școlară, care stă la baza încadrării pe un anumit post și, în consecință, determină diferențele în mărimea veniturilor salariale și deci în elementele de calcul al pensiilor, este evidențiată ca premisă a diferențierii veniturilor prin aceea că în grupele cu venituri medii personale de până la 450.000 lei o pondere foarte mare au persoanele cu școală primară și școală generală, pe când la grupele de venituri mai ridicate sunt preponderente persoanele absolvente de liceu, de școală postliceală și de învățământ superior.

În comparație cu pragurile minime de trai, așa cum au fost estimate acestea de un colectiv de cercetători din Institutul de Cercetare a Calității Vieții, rezultă că pentru **un minim de trai decent** și peste dispuneau de venituri numai 8,5% din totalul familiilor vârstnice incluse în eșantion, din care peste 9% în cazul familiilor cu o persoană și mai puțin de 7% în celelalte.

Familiile ale căror venituri medii personale se înscriu în primele trei grupe de venituri (până la 450.000 de lei) și un număr important dintre cele cu venituri aparținând grupei a patra (cele cu până la 488.000 de lei), reprezentând laolaltă, aproape 70%, nu dispuneau, în octombrie 1998, nici de veniturile necesare pentru a-și asigura **minimul de subzistență**.

Situația precară a celei mai mari părți a familiilor vârstnice din Capitală este relevată și de răspunsurile date de persoanele intervievate la întrebarea „Veniturile pe care le aveți acoperă nevoile dvs. de consum?”. Proporția celor care au răspuns că veniturile le acoperă în întregime sau în mare măsură nevoile de consum a reprezentat mai puțin de 14% din eșantion. Peste 40% din familii au apreciat că veniturile le acoperă în **foarte mică măsură** nevoile de consum și, în mare parte (două treimi), acestea sunt familiile ale căror venituri medii pe persoană nu depășesc 450.000 de lei.

De fapt, indiferent de grupa de venituri medii pe persoană, ponderea familiilor care au apreciat că acestea acoperă puțin sau foarte puțin din nevoile de consum este foarte mare, variind între 66% la grupa cu venituri de peste

650.000 de lei și 90 - 94% la primele trei grupe.

Cu toate că persoanele în vârstă înaintată își limitează, în general, cheltuielile în funcție de mărimea veniturilor, dificultățile în care se zbat le împinge pe multe **să apeleze la împrumuturi**. La întrebarea „Recurgeți la împrumuturi pentru a vă completa resursele financiare?” aproape 40% au răspuns afirmativ, din care peste 37% au menționat că recurg la această modalitate în mod frecvent („des”). **Sprijinul acordat de copii**, în cazul familiilor vârstnice care au urmași, este destul de firav. Aproape jumătate din aceste familii nu beneficiază de nici un ajutor din partea copiilor, iar proporția celor cărora li se acordă un sprijin regulat, sprijin constând în bani, în produse alimentare și mai ales sub formă de ajutor în treburile gospodărești, este sub 50%.

Printre soluțiile la care recurg multe dintre familiile de pensionari pentru a-și asigura, în mod temporar, mijloacele bănești suplimentare, se înscrie și **recurgerea la case de ajutor reciproc**. Peste o treime din familiile bucureștene incluse în anchetă se află în această situație, iar cei pensionați înainte de 1990 sunt membrii ai caselor de ajutor reciproc într-o proporție mai mare – de aproape 42%. După starea civilă, grupele cu proporția cea mai mare a membrilor CAR sunt femeile văduve și cele divorțate, acestea fiind cele mai îngrijorate de ziua de mâine.

Mărimea veniturilor constituie pentru cele mai multe familii de pensionari **primul motiv** de neliniște. La întrebarea „Care considerați că este problema cea mai gravă a vieții dvs., în prezent?”, circa 63% din familiile cuprinse în eșantion au răspuns că aceasta este **insuficiența veniturilor și grija zilei de mâine**; urmează, la distanță mare, sănătatea precară (aproximativ 23%) și singurătatea (aproximativ 12%). Proporția celor care manifestă îngrijorare deosebită în legătura cu veniturile este foarte mare în familiile în care capul de familie are, ca grad de instruire, cel mult școala generală.

Reflectarea veniturilor în condițiile de trai

Ca și în cazul altor categorii de populație afectate puternic de situația economică a țării, un procent însemnat (aproape 45%) din familiile vârstnice ale căror venituri nu acoperă decât în mică și în foarte mică măsură nevoile de consum resimte acest efect, în primul rând, la **consumul alimentar**, deci la capitolul fundamental al existenței umane; aproape 30% din familiile respective cunosc consecințe negative la nevoile de sănătate, care la multe dintre persoanele în vârstă sunt amplificate de rolul vital pe care îl are satisfacerea acestora în menținerea în viață; circa 14% din familii sunt afectate la nevoile de îmbrăcăminte și încălțăminte și 11% la cele legate de locuință. Datorită dificultăților întâmpinate în satisfacerea nevoilor menționate mai sus, marea majoritate a persoanelor intervievate a ajuns să ignore nevoile culturale, ceea ce este un fenomen negativ grav, o expresie a căderii în sărăcie. Între aspectele

negative pe care le cunosc persoanele vârstnice în alimentația lor se înscriu lipsa unor produse cu rol important în menținerea vigoriei și sănătății, lipsa mai multor sortimente de mâncare la masa principală și altele.

În privința curenților referitoare la alimentele consumate, este de arătat că, în săptămâna anterioară efectuării anchetei sociologice⁴, unele familii de bătrâni (peste 10%) nu au consumat nici cea mai neînsemnată cantitate de carne, lapte și produse lactate, ouă sau fructe, iar din consumul a două treimi din familiile respective a lipsit în întregime carnea; laptele și produsele lactate, ouăle, precum și fructele n-au figurat în consumul a aproape jumătate din numărul de familii incluse în anchetă.

Alimentația deficitară a unui număr însemnat din grupa persoanelor vârstnice este relevată și de numărul sortimentelor de mâncare consumate la masa principală. Din totalul familiilor chestionate, circa 40% mănâncă un singur fel, cu o pondere mare (două treimi) participând familiile ale căror venituri medii lunare n-au depășit, în octombrie 1998, 450.000 de lei. În cea mai mare parte (peste patru cincimi), acestea sunt familii formate dintr-o singură persoană, în principal văduve (și văduvi) și nu au copii sau nu locuiesc la unul dintre ei. Prezența unui singur fel de mâncare la masa principală a celei mai mari părți din numărul persoanelor văduve își are explicația și în dezechilibrul familial rezultat din decesul partenerului de viață.

La întrebarea „Cum vă asigurați hrana zilnică?”, circa 38% din persoanele văduve au răspuns: „cu ajutorul rudelor” sau „recurgând la persoane străine”, soluțiile acestea fiind întâlnite, frecvent, la persoanele de peste 80 de ani, care, în marea lor majoritate, sunt neputincioase.

Insatisfacția în ceea ce privește alimentația este pusă în evidență de procentul ridicat al familiilor vârstnice (70%) care, la întrebarea „Cum apreciați alimentația dvs.?”, au răspuns „necorespunzătoare”. Acest calificativ este predominant la toate grupele de vârstă (cu oarecare atenuare la vârsta de peste 80 de ani), indiferent de pregătirea școlară (singura excepție făcând-o familiile în care capul acestora n-are nici un fel de școală și la care răspunsurile sunt distribuite, în mod egal, între „corespunzătoare” și „necorespunzătoare”). Urmărind cele două variante de răspuns, în funcție de gruparea familiilor după venitul mediu pe persoană, se constată că proporția celor care apreciază alimentația proprie ca necorespunzătoare se situează între 75 și 78% la grupele cu venituri până la 450.000 de lei, după care, procentul scade, ajungând la 53% la grupa cu venituri de peste 650.000 de lei.

Ca **dotări gospodărești**, dintre cele opt obiecte menționate în chestionar (aragaz cu gaze sau cu butelie, mașină electrică de spălat rufe, frigider, aspirator, mașină electrică de călcat, radio, televizor și autoturism)

⁴ La alegerea perioadei respective s-a ținut seama de posibilitățile limitate ale memoriei majorității oamenilor și mai ales a celor în vârstă de a reține asemenea informații pentru perioade mai mari sau mai îndepărtate de momentul desfășurării anchetei.

aproape 3% din gospodăria dețin toate cele opt obiecte, inclusiv autoturism, iar peste două treimi dispun de cinci până la șapte obiecte; numai șase din cele 236 se află în posesia unui singur obiect, în principal aragaz. Pe lângă aragaz și fier de călcat rufe, marea majoritate a familiilor vârstnice din București are televizor, radio și frigider. Un asemenea inventar, care acoperă o parte mare din cerințele gospodărești este, în general, vechi, fiind procurat în perioada activă a vieții, în principal înainte de 1990.

În ceea ce privește **locuința**, este de arătat că mai mult de trei sferturi din familiile de pensionari din București cuprinse în anchetă sunt proprietare ale spațiilor locative în care se află, aproape 15% locuiesc în case ale copiilor sau în spații cedate unor familii tinere, acestea din urmă asumându-și responsabilitatea întreținerii persoanelor vârstnice foste proprietare, și puțin peste 7% din familii sunt chiriașe în locuințe de stat.

Peste 80% din locuințele acestor familii au una sau două camere de dormit, sub 15% (corespunzător procentului familiilor care locuiesc la copii sau cu familii tinere cărora le-au cedat locuința în schimbul îngrijirii până la deces) au trei camere și circa 5% au mai mult de trei camere. Încălzirea locuințelor a peste 90% din familii este asigurată prin calorifere, în primul rând, și prin sobe cu gaze. Deși 86% au apreciat că cheltuielile de întreținere a locuinței sunt greu de suportat sau chiar insuportabile, numai 2% ar dori altă locuință pe motiv că cea actuală este prea costisitoare. Paradoxul situației se explică prin legătura care se stabilește în decursul anilor între om și spațiul în care locuiește, legătură, care, începând de la o anumită vârstă, devine foarte puternică, și prin imposibilitatea de a cumpăra o locuință nouă.

În familiile care și-au exprimat dorința de a schimba locuința din diverse motive (circa 18% din total), motivul cu ponderea cea mai mare (circa 44%) – exprimat, în principal, de cupluri – este spațiul insuficient, existența unei singure camere.

În ceea ce privește spațiul locativ, cea mai mare parte din familiile vârstnice bucureștene nu se confruntă cu probleme grave datorită asigurării acestora cu locuințe înainte de 1990.

Cumpărarea de articole de îmbrăcăminte și de încălțăminte a devenit un eveniment rar în viața familiilor vârstnice. La întrebarea „Vă amintiți când v-ați cumpărat ultimul articol de îmbrăcăminte sau de încălțăminte?” peste 73% din capii familiilor incluse în eșantion au răspuns „nu-mi amintesc”, iar peste 16% și-au delimitat perioada ultimelor achiziții la „acum doi-trei ani”. Procentul familiilor care au cumpărat asemenea articole în ultimii doi ani este de numai 10%. Parțial, situația arătată își are explicația în faptul că multe dintre articolele de îmbrăcăminte și de încălțăminte, ca de altfel cea mai mare parte din bunurile din dotarea gospodăriei, sunt achiziționate în perioada activă a vieții. Proporția redusă a familiilor vârstnice care și-au îmbogățit sau și-au înnoit garderoba în ultimii ani are însă o determinare

economică puternică, și anume, veniturile. Acest fapt este demonstrat de relația dintre mărimea veniturilor medii pe persoană și proporția familiilor vârstnice care au reușit să realizeze unele cumpărături de articole din această categorie, în ultimii doi ani. La grupele de familii cu venituri până în 550.000 de lei pe persoană, proporția celor care au achiziționat cel puțin un articol de îmbrăcăminte sau de încălțăminte a fost de numai 6,5%, pe când la grupele cu peste 550.000 de lei a fost de aproape 30%, iar la grupa cu peste 650.000 de lei, de 40%.

Starea sănătății - una dintre problemele grave ale persoanelor de vârstă înaintată

Așa cum se cunoaște, la multe dintre persoanele în vârstă apar, în ceea ce privește **sănătatea**, necazuri mari. În bună parte, deteriorarea sănătății acestei categorii de populație își are explicația în reducerea vigorii organismului, și deci în diminuarea capacității sale de rezistență la acțiunea agenților patogeni. În acest sens operează însă și factorii provocatori de stres, care, din păcate, în anii pe care îi parcurgem cunosc un proces de recrudescență și se manifestă cu deosebită putere îndeosebi în cazul bătrânilor.

În vederea radiografierii stării de sănătate a familiilor vârstnice din București incluse în eșantion, în chestionarul utilizat a fost formulată întrebarea „Care este starea sănătății dvs.?”. La această întrebare, varianta de răspuns cu ponderea cea mai mare (peste 50%) a fost „proastă”, după care a urmat „mulțumitoare” (aproape 40%) și „bună” (sub 10%). În plus, peste 90% din persoanele intervievate suferă de diverse afecțiuni (slăbirea auzului, slăbirea vederii, dificultăți la mers, reumatism ș.a.), dintre care circa 28% au două și mai multe afecțiuni. Asemenea situații amplifică sentimentul de disconfort și starea de nemulțumire care se reflectă și în modul de percepere a condițiilor generale de trai.

Proporția precumpănitoare a răspunsului „proastă” este întâlnită nu numai la persoanele de peste 80 de ani, dar și la cele din grupele de vârstă mai mică.

Starea sănătății este cea mai gravă problemă a multor familii de pensionari. La întrebarea „Care considerați că este problema cea mai gravă a vieții dvs., în prezent?”, mai mult de o cincime din familii (23%) au răspuns „sănătatea precară”, aceasta înscriindu-se pe locul doi după „insuficiența veniturilor”.

Datorită posibilităților pe care le oferă capitala sub aspectul **asistenței medicale** și a unor deprinderi căpătate în perioada vieții active, care la foarte mulți pensionari coincide cu anii dinainte de 1990, când serviciile medicale erau asigurate, în principiu, gratuit, cei mai mulți (peste 85%) din pensionari se adresează persoanelor și instituțiilor specializate pentru a se menține în viață. Procentul redus al celor care ignoră consultarea specialiștilor (puțin peste 4%)

este constituit, în principal, din familii ale căror membrii au un grad redus de pregătire școlară (cel mult o școală profesională).

Dacă recurgerea la servicii calificate de sănătate nu este o problemă în cazul persoanelor vârstnice din București, **procurarea de medicamente** reprezintă un adevărat obstacol. Simptomatic este însă faptul că cele mai multe familii (circa 60%) întâmpină dificultăți din cauza lipsei de bani. Proporția familiilor aflate în această situație este majoritară în toate grupele de venituri medii pe persoană, cu excepția celei cu venituri de peste 650.000 de lei, dar cunoaște dimensiuni mai mari la grupele cu venituri sub 550.000 de lei. Relația dintre venituri și dificultățile legate de procurarea de medicamente este evidențiată de următoarele date:

Tabelul nr.3
Ponderea familiilor de pensionari din București care au întâmpinat dificultăți în procurarea de medicamente, pe grupe de venituri medii pe persoană, în octombrie 1998

- în % -

până la 250.000 lei	250.001 - 350.000 lei	350.001 - 450.000 lei	450.001 - 550.000 lei	550.001 - 650.000 lei	peste 650.000 lei
55,0	70,8	66,2	51,6	54,5	46,7

Este de subliniat că un procent deloc neglijabil (peste 7%) din familiile de vârstă înaintată din București consideră că un impediment important în calea procurării de medicamente este lipsa acestora în unitățile farmaceutice.

Timpul liber - spațiul temporal nediversificat

Timpul liber pe care îl au familiile de pensionari din București nu cunoaște o prea mare diversitate în modul de folosire. În ancheta efectuată s-a urmărit, în principal, cunoașterea modului de consumare a timpului zilnic din afara programului de somn, masă și alte necesități fiziologice.

Sănătatea șubredă a multora, veniturile insuficiente și, într-o oarecare măsură, lipsa unor deprinderi, le îngustează acestora câmpul opțiunilor pentru destindere și recreare. Peste 49% din familiile investigate, în principal cele cu pregătire până la nivel de absolvent al școlii generale, se mărginesc la una sau la două modalități de utilizare a timpului liber, între care cele mai întâlnite sunt "statul în pat" și urmărirea programelor tv sau a emisiunilor de radio. Numărul mare de răspunsuri la capitolul „stat în pat” își are explicația îndeosebi în proporția ridicată a persoanelor bolnave și a celor cu dificultăți la mers.

Circa 30% din familii apelează la trei variante de folosire a timpului liber, acestea cuprinzând în plus față de cele menționate mai sus, fie cititul unor publicații (ziare, reviste) fie efectuarea de treburi gospodărești. Restul de familii, aproximativ 20%, recurg, în mod frecvent la mai mult de trei modalități de cheltuire a timpului liber; la aceste familii cunosc o frecvență mai mare sau mai mică cititul presei și al revistelor, urmărirea emisiunilor tv, ascultatul

programele radio, efectuarea de treburi gospodărești, ajutorul dat copiilor (care au familii) și lectura cărților.

Pe ansamblul familiilor cuprinse în anchetă, aproape 60% folosesc o parte din timpul unei zile pentru urmărirea emisiunilor tv, această preocupare ocupând primul loc în gama modalităților de folosire a timpului zilnic liber. Pe locul următor (cu aproape 57%) în ceea ce privește modul de utilizare a timpului unei zile de către familiile de pensionari se înscrie efectuarea de treburi gospodărești în propria lor locuință. Poziția a treia este ocupată de statul în pat; aproape 38% din familii își petrec o parte din timp în acest mod, din care mai mult de un sfert (în special suferinzii) se limitează numai la această variantă de petrecere a timpului lor. Ascultatul radio-ului se plasează pe locul al patrulea, fiind un gen de informare și destindere ce interesează aproape 36% din familiile de pensionari. Lectura unor publicații (ziare, reviste) ocupă locul al cincilea și este efectuat de ceva mai mult de o cincime din familiile incluse în anchetă. Plimbările în oraș, lectura cărților și ajutorul acordat copiilor sunt întâlnite, ca modalitate de utilizare parțială a timpului zilnic, la 12 până la 15% din familiile de pensionari; lectura de cărți este o pasiune a aproape 13% din totalul familiilor investigate și este caracteristică mai ales persoanelor care au absolvit un liceu sau o instituție de învățământ superior.

Datele obținute prin ancheta efectuată în București cu privire la dorințele exprimate de familiile de pensionari referitoare la „ceea ce ar trebui să existe pentru o mai plăcută utilizare a timpului liber” arată o oarecare resemnare din partea acestora; aproape 60% din familiile chestionate au dat răspunsul „nu știu”. Printre soluțiile care s-au bucurat de un oarecare interes din partea familiilor de pensionari se înscriu amenajarea de spații pentru întâlniri (ca, de exemplu, cluburi), asigurarea de bilete de teatru și operă la prețuri mai reduse, acordarea de înlesniri în practicarea turismului.

Răspunsuri concludente

Sintetic, schimbările produse în condițiile de viață ale familiilor de pensionari, în perioada tranziției, sunt redate de modul cum percep aceste familii situația lor actuală în raport cu perioada dinainte de 1990. Aprecierile pe care le-au făcut cele mai multe dintre familiile bucureștene incluse în anchetă în legătură cu nivelul de trai propriu din octombrie 1998, comparativ cu perioada anterioară anului 1990, scot în evidență existența unei proporții mari de nemulțumiți. La întrebarea „Cum apreciați nivelul dvs. de trai, în prezent, comparativ cu situația dinainte de 1990?”, peste 83% din cei intervievați au răspuns „mai scăzut” și mai puțini de 6% au menționat „mai ridicat”. Preponderența familiilor care au dat un răspuns negativ este întâlnită la toate grupele de vârstă, indiferent de nivelul de pregătire școlară și de venitul mediu pe persoană.

Comparativ cu situația din 1996, potrivit aprecierilor acelorși familii,

condițiile de trai din octombrie 1998 au cunoscut o ușoară modificare în sens pozitiv. Astfel, la întrebarea „Cum sunt condițiile dvs. de trai, în prezent, față de 1996?” varianta de răspuns „mai proaste” a fost dată de aproape 70% din familie, cu circa 14 puncte procentuale mai puțini, comparativ cu situația dinainte de 1990; peste un sfert din total a apreciat „aceleași”.

Sănătatea precară, nivelul foarte redus al pensiilor față de nevoile reale de consum, le determină pe cele mai multe familii de pensionari (peste 86%) să vadă în **mărirea pensiei** unica soluție de îmbunătățire a situației lor. Ținând seama de situația reală și de faptul că pensiile nominale au rămas mult în urmă față de creșterea prețurilor la bunurile și serviciile de consum și mai ales față de prețurile bunurilor și serviciilor pe care pensionarii trebuie să și le asigure vrând nevrând (cum ar fi serviciile referitoare la întreținerea locuinței, unele produse alimentare ș.a.), opțiunea pentru o asemenea soluție nu poate fi privită ca o dorință absurdă.

Prestarea de activități suplimentare este considerată ca o cale de ales de un procent mic (sub 4%) din aceste familii și reprezintă, în mod normal, opțiunea unor pensionari care nu depășesc vârsta de 70 de ani, având ca pregătire școala generală, școala profesională sau liceul. Alte soluții, între care, primirea de ajutor social, îngrijirea din partea unor persoane și mai ales internarea într-un cămin de bătrâni sunt privite cu interes de un număr insignifiant de pensionari. Reținerea în masă față de internarea în cămine de bătrâni este relevantă și de răspunsurile date la întrebarea „În viitor intenționați să vă internați într-un cămin de bătrâni?”, aproape 93% din cei intervievați au răspuns „nu”, 6,4% și-au exprimat indecizia prin „nu știu” sau prin „mă voi interna dacă...”; numai sub 1% au răspuns categoric „da”. Situația de mai sus este, întrucâtva, în contradicție cu răspunsul referitor la singurătate ca problema cea mai gravă a vieții lor, răspuns dat de peste 11% din bătrânii intervievați, dar este explicabilă prin teama de necunoscut și mai ales prin neadmiterea despărțirii, pentru restul vieții, de mediul cu care sunt obișnuiți.

SITUAȚIA VÂRSTNICILOR INTERNAȚI ÎN CĂMINE

Deși numărul persoanelor de vârstă înaintată internate în cămine de pensionari și de bătrâni, în cămine-spital, reprezintă o proporție redusă în totalul populației aflate la vârsta a "treia", colectivul de cercetători care au avut ca subiect de studiu analiza condițiilor de viață ale familiilor de bătrâni din București a considerat că este necesar să-i ia în seamă și pe aceștia. Ca și în cazul persoanelor neinstituționalizate, pentru a obține informații utile s-a recurs la un chestionar tip, pe care l-au completat operatorii trimiși de ICCV (la sfârșitul lunii iunie și începutul lui iulie 1998) în căminele în care există bătrâni

fără probleme psihice, apți să dialogheze corect cu un interlocutor⁵.

Premise ale analizei

În total, au fost intervievate 47 de persoane, dintre care 19 bărbați și 28 de femei, majoritatea (39) provenind din București. Aproape 94% aveau, la data efectuării anchetei, peste 65 de ani, iar grupa de vârstă preponderentă (aproape 30%) era constituită din persoane având între 76 și 80 de ani.

Sub aspectul statutului socio-profesional din perioada activă, ponderea cea mai mare, aproape 43%, o dețin foști muncitori, după care urmează foști intelectuali (peste 19%) și funcționari (aproape 15%). Perioada de când se aflau persoanele respective în cămin este de până la 2 ani și peste 4 ani, câte 38,3% și între 2 și 4 ani 23,4%.

Este de reținut că ceva mai mult de jumătate din numărul celor cuprinși în anchetă nu au copii în viață și de aici și existența unor dificultăți mari în asigurarea de sprijin la bătrânețe, dacă ar fi rămas în afara căminului. Sunt însă și persoane care au unul și chiar mai mulți copii, procentul acestora fiind de aproape 49%. Totodată, peste 53% din total aveau rude apropiate, din care 64% – surori și frați. În segmentul bătrânilor asistați care au copii, peste o treime au urmași care fac parte din categoriile socio-profesionale cu pregătire superioară, fiind intelectuali.

Internarea celei mai mari părți dintre bătrânii chestionați (peste 55%) a fost rezultatul propriului lor **demers**. Ca număr (și procent) depășesc proporția celor care **nu** au copii în viață. Intervenția copiilor pentru internarea părinților în cămine de pensionari sau în cămine-spital a ocupat, pe ansamblul lotului cuprins în anchetă, locul ultim între situațiile posibile; dintre cele 47 de persoane chestionate, numai 5 (10,5%), toate de sex feminin, au fost internate de copii.

Motivul cel mai frecvent întâlnit, atât la bărbați cât și la femei, pentru internarea în cămin este **imposibilitatea** persoanelor respective **de a se întreține singure**. Un asemenea motiv este întâlnit, în proporții diferite, la **toate grupele de vârstă** și este menționat de asistații proveniți din toate grupele socio-profesionale. Jumătate din numărul celor care au invocat motivul menționat mai sus sunt persoane fără urmași. Pe locul următor în seria cauzelor care au dus la internarea în cămin, figurează **lipsa unui spațiu de locuit**. Jumătate din aceste persoane nu au urmași, iar o parte din cealaltă jumătate au chiar doi sau trei copii în viață.

Neputința de a se întreține singuri și lipsa unui spațiu de locuit au determinat aproape 96% din persoanele intervievate să recurgă la internarea în cămine. Alte motive, cum ar fi singurătatea și stările conflictuale din familie, nu

---

⁵ Ancheta s-a desfășurat în Căminul de pensionari nr.1, Căminul de bătrâni nr.5, Căminul de bătrâni nr.6 și Căminul spital de Geriatrie și Gerontologie nr.1.

au avut o contribuție însemnată în alegerea căminului ca soluție de asigurare a unei bătrâneți mai liniștite.

În chestionarul utilizat a fost inclusă și întrebarea: "Sunteți vizitat(ă) de anumite rude sau de prieteni (prietene)?" Cei mai mulți dintre aceștia (28 de persoane, adică 58%) se bucură de vizite **des**. Între cei cărora li s-au pus întrebări există însă un număr însemnat de bătrâni care nu beneficiază de nici un fel de relații cu oameni din afara căminului.

Aprecieri asupra condițiilor de viață din cămine

Pentru o analiză cât mai completă asupra situației bătrânilor bucureșteni cuprinși în cămine a fost necesară cunoașterea opiniei celor chestionați asupra **hranei și condițiilor de cazare**, asupra **condițiilor de îngrijire a sănătății**, asupra **modului în care își petrec timpul** și asupra altor aspecte. În fapt, starea de mulțumire sau de nemulțumire a persoanelor asistate este concludentă pentru aprecierea condițiilor de viață din căminele de bătrâni.

La întrebarea: "Cum vi se pare, **sub aspect calitativ**, mâncarea consumată de dvs. la cămin?" cei mai mulți dintre cei chestionați (31 persoane, respectiv aproape două treimi) au răspuns "foarte bună" și "bună"; "satisfăcătoare" a fost răspunsul dat de 10 persoane (puțin peste o cincime din numărul total), iar 6 persoane (cam o optime) au apreciat mâncarea ca fiind "proastă" și "foarte proastă".

Cantitativ, mâncarea oferită asistaților este considerată ca **suficientă** de două treimi din aceștia, proporția celor care au făcut o asemenea apreciere fiind aproximativ egală în rândul ambelor sexe. Puțin peste o cincime din cei intervievați consideră că se dă multă mâncare și circa o optime (6 persoane) apreciază că aceasta este insuficientă.

Condițiile de cazare din cămin sunt apreciate ca bune și satisfăcătoare de aproape toate persoanele internate, incluse în lot; astfel, șapte din zece au făcut aprecieri pozitive. În căminele în care s-a desfășurat ancheta, într-o cameră se află, în medie, 4-5 persoane.

Deoarece multe dintre persoanele internate în căminele de bătrâni au o sănătate șubredă⁶, iar majoritatea suferă de diverse afecțiuni (ale aparatului cardio-vascular și locomotor, miopie, hipoacuzie ș.a.), **asistența medicală permanentă și de calitate** reprezintă o cerință esențială a acestor cămine. Informațiile obținute prin anchetă arată că mai mult de un sfert din persoanele chestionate au o sănătate nesatisfăcătoare, iar numărul persoanelor fără nici o afecțiune este relativ mic, de 8 persoane.

Referitor la **condițiile de îngrijire a sănătății** bătrânilor din cămin, peste 80% din persoanele întrebate au răspuns că acestea sunt bune și peste

---

⁶ La o întrebare din chestionar, și anume "Ce afectează cel mai puternic starea dvs. sufletească?", 16 persoane (peste o treime din cei intervievați) au răspuns:"boala".

10% au menționat că sunt satisfăcătoare, iar restul (sub 10%) le-a considerat nesatisfăcătoare. Este de menționat că fiecare dintre căminele vizitate dispune de cabinet medical și este deservit de cel puțin un medic, de personal sanitar cu pregătire medie, de infirmieri, de îngrijitoare, iar unele și de masori. Măsura în care căminele de bătrâni sunt asigurate cu aparatură medicală, medicamente, pansamente ș.a. nu a fost obiect de studiu în cadrul temei de față.

În ansamblul condițiilor de viață a bătrânilor internați în cămine, un rol important îl deține **folosirea timpului liber**, acesta ocupând tot spațiul temporar care depășește timpul afectat dormitului, mesei etc. Datorită unor limite ce decurg din traiul în comun, din vârsta înaintată a persoanelor asistate, din starea de sănătate a acestora, folosirea timpului liber nu cunoaște un evantai prea larg de variante, dar satisfacerea cu ușurință a unor preferințe contribuie din plin la asigurarea unui grad ridicat de satisfacție. Mijloacele de care dispun căminele de bătrâni pentru destindere sunt apreciate, de marea majoritate a persoanelor chestionate (peste 85%), ca fiind corespunzătoare dorințelor lor.

Din informațiile obținute prin ancheta efectuată rezultă că cei mai mulți dintre bătrânii întrebați urmăresc emisiunile tv. Pe locul următor, în ansamblul posibilităților de folosire a timpului liber, se situează discuțiile cu alte persoane; statul în pat, cititul ziarelor și lectura unor cărți de beletristică ocupă locurile următoare între preferințele manifestate de asistați; lectura unor cărți de știință captivează interesul unui număr mic de persoane, în principal din rândul celor care au desfășurat munci intelectuale. În cadrul lotului luat în analiză, poziția principală o ocupă persoanele care îmbină cel puțin două modalități de utilizare a timpului liber, acestea constând, în principal, în statul în pat și discuțiile cu alte persoane sau lectura ziarelor.

Relațiile interumane

Date fiind sensibilitățile mari ale persoanelor în vârstă, **comportamentul personalului** care lucrează în căminele de bătrâni are o importanță deosebită în asigurarea bunei dispoziții la asistați. La întrebarea "Cum apreciați modul în care se comportă personalul căminului față de dvs.?", cei mai mulți (41, adică peste 87%) au dat răspunsul "receptiv la solicitările mele", după care urmează, la mare distanță, "indiferent"; răspunsurile "ostil" și "agresiv" au reprezentat excepții. Aprecierea pozitivă a atitudinii personalului pus în slujba celor internați este o sursă importantă pentru liniștea și calmul acestora.

Comunicarea, ca expresie a sociabilității, are cadrul asigurat prin prezența, în aceeași cameră de dormit sau în sala de mese, a mai multor persoane. Dacă gradul ridicat de **compatibilitate** dintre acestea este sursă de bună dispoziție, **incompatibilitatea** este un neajuns, cu efecte inverse. Însuși faptul că **discuțiile cu alte persoane** ocupă locul doi între modalitățile de petrecere a timpului arată cât de importantă este existența unor relații plăcute cu

celelalte persoane din internat pentru fiecare asistat. Din sondajul efectuat rezultă că nemulțumirea în ceea ce privește aceste relații reprezintă o excepție. 46 dintre persoanele chestionate au apreciat aceste relații ca bune și satisfăcătoare, cele mai multe (28), considerându-le bune.

Răspunsuri de sinteză

Pentru a cunoaște în ce măsură s-au acomodat cu viața din cămin, persoanelor intervievate li s-au pus următoarele întrebări: "Cum apreciați viața în căminul în care vă aflați?" și "Ați dori să părăsiți căminul și să locuiți în altă parte?"

La prima întrebare, în contrast cu răspunsurile date la majoritatea întrebărilor care vizează condițiile de viață și relațiile interumane, un număr de 11 persoane, deci peste 23% din total, au răspuns "mai degrabă neplăcută"; restul a ales varianta "mai degrabă plăcută".

Numărul celor care ar dori să plece din cămin este apropiat de cel menționat mai sus (12) și corespunde cu numărul celor care au urmași direcți. În grupa persoanelor care manifestă tendințe centrifuge față de cămin, cu o pondere mai însemnată se înscriu cele care au un stagiul de asistat de 2 la 4 ani, la care amintirea vieții de familie, cea petrecută în anii anteriori internării, revine cu putere. În acest sens sunt simptomatice și răspunsurile date la întrebarea "Ce afectează cel mai puternic starea dvs. sufletească?"; doisprezece din cei chestionați (respectiv peste 25%) au răspuns "dorința de a fi între cei apropiați", iar 15 (32%) au menționat "singurătatea". Dacă la numărul celor de mai sus se adaugă și cazurile marcate de sentimentul inutilității (5), avem o imagine destul de completă a stărilor de spirit posibile în cămin.

Numărul persoanelor care au răspuns afirmativ la întrebarea "Puteți și doriți să desfășurați activități folositoare altora?" a fost relativ însemnat, respectiv de 12, ceea ce înseamnă mai mult de a patra parte din total. Între activitățile apreciate ca fiind la îndemână se înscriu: îngrijirea de copii (în cazul femeilor), meditații (preferințe manifestate de foști intelectuali), muncă de birou și altele.

* * *

Deși multe dintre concluziile desprinse din analiza stării de spirit a bătrânilor internați în cămine sunt apăsătoare, există destule aspecte care arată că sunt asigurate condiții pentru o viață fără griji, aspecte ce pot fi amplificate prin mărirea fondurilor alocate acestor instituții. Cel puțin parțial, nostalgia față de viața de familie poate fi atenuată printr-o atenție și mai mare din partea personalului angajat în cămine. Nu trebuie uitat că oamenii simt permanent, dar mai ales la bătrânețe nevoia unei protecții, unei îngrijiri atente și binevoitoare.

CONCLUZII DE ANSAMBLU

Datele referitoare la situația populației vârstnice din București pun în evidență existența unor dificultăți serioase în viața acestei categorii de oameni. Cei ale căror venituri lunare, pe persoană (în fapt venituri din pensie), nu depășeau, în octombrie 1998, 550.000 de lei, și aceștia reprezintă marea majoritate, trăiesc în condiții grele.

Privațiunile de ordin alimentară sunt cele care se resimt cel mai puternic. În acest sens acționează nu numai nivelul veniturilor și prețurile diverselor mărfuri alimentare, dar și dinamica unor cheltuieli de la care nu se poate sustrage nici un orășean, cum sunt cele legate de întreținerea locuinței, și a unor cheltuieli determinate de starea precară a sănătății, cheltuieli care, în multe cazuri, sunt permanente.

De pe lista de cumpărături recente a majorității persoanelor de vârstă înaintată **lipsesc** articolele de îmbrăcăminte și de încălțăminte. Această situație se explică nu atât prin faptul că asemenea articole se înnoiesc la intervale mai mari sau mai mici, cât mai ales prin orientarea unei părți însemnate din pensie spre stingerea anumitor obligații și pentru rezolvarea unor nevoi stringente, cum sunt cele de sănătate.

Din motivele de mai sus, ca și din altele, mulți din bătrânii care se ocupă singuri de viața lor și de modul cum trăiesc sunt prizonierii unor stări de spirit nefavorabile. Deoarece pensionarii constituie o parte însemnată din populație, asemenea stări nu pot fi ignorate nici de organismele statale și nici de societatea civilă.

Cea mai importantă soluție pentru îmbunătățirea stării de spirit a acestei categorii de populație este, cum bine se știe, **reajustarea pensiilor**, ținându-se seama, în permanență, de creșterea veniturilor salariale medii și mai ales de **urcarea prețurilor**. Întârzierile în calea transpunerii în fapt a acestei soluții, explicabile prin realitățile economice (ineficiența economică sau eficiența scăzută, lipsa de resurse financiare între altele și din cauza neonorării obligațiilor către fondul de pensii a multora din marile societăți comerciale) agravează situația. Prevederile din noua Lege a pensiilor (mai ales cele referitoare la creșterea treptată a vârstei de pensionare și de constituire a unui fond privat de pensii), își vor exercita efectul pozitiv numai asupra generațiilor viitoare de pensionari.

Menținerea în activitate, după pensionare, a persoanelor vârstnice apte de muncă constituie o cale de completare a veniturilor. Această cale – cu posibilități mari de aplicare în București – ar avea rol benefic și asupra mersului treburilor în diverse domenii, dată fiind experiența și priceperea dobândite de multe dintre aceste persoane și ar contribui la menținerea sănătății lor. Pentru o parte din pensionari, acest ultim efect este asigurat prin efortul depus pentru efectuarea unor activități neremunerate, cum ar fi îngrijirea

nepoților (în cazul celor care au urmași) sau realizarea unor lucrări în gospodăria proprie sau a copiilor.

În cazul bătrânilor cu probleme de sănătate care nu acceptă internarea în cămine sau nu se pot interna – din cauza numărului mic de asemenea instituții și de locuri – se impune o creștere a contribuției organizațiilor neguvernamentale. Acestea pot interveni, prin personal calificat, cu aptitudini adecvate, în sensul **ajutorării** vârstnicilor neputincioși.

Deși nu sunt prea agreate, **căminele de bătrâni** și **căminele-spital** pot constitui o variantă de soluționare a problemelor unui număr crescând de persoane incapabile să-și rezolve singure problemele de viață. Pentru mărirea contribuției acestor instituții, este necesar să crească numărul lor și al locurilor de care dispun, și mai ales să aibă loc creșterea calității prestațiilor specifice.